
CRNOGORSKA ŠTAMPA U XIX VIJEKU O DALEKOM ISTOKU

Vukota Vukotić

The article deals with the perception and knowledge of the Montenegrin public about the countries of the Far East in the last decades of the 19th century. Thence, as the basic source we used the semi-official Montenegrin gazette Glas Crnogorca (The Voice of the Montenegrin) and the texts it published in that period. Montenegrins could read articles describing the way of living in many countries, and we have selected those related to the countries of the Far East. Furthermore, the Cetinje newspaper also marked two visits of Japanese officials to Montenegro. Those were the first recorded bilateral relations with a country from the Far East. Montenegro maintained officially friendly relations with the Empire of Japan until 1905 and the beginning of the Russian-Japanese war. The article contains quotes relating other countries from that region as well, such as the article about the education in China.

Druga polovina XIX vijeka donijela je Crnoj Gori kraj četiri vijeka duge borbe za slobodu, koju je vodila protiv Otomanskog carstva. Učešćem u Velikoj istočnoj krizi (1875-1878) Crna Gora je ostvarila nekoliko značajnih pobjeda na bojnopolju čime je na sebe skrenula pažnju međunarodne javnosti. Odlukama Berlinskog kongresa ratni uspjesi Crne Gore su valorizovani, pa je zemlja dobila međunarodno priznanje i teritorijalno proširenje,

čime je ušla u red nezavisnih država Evrope i svijeta. To je omogućilo da se naredne, skoro, četiri decenije Crna Gora nesmetano i u miru razvija u svim aspektima. U skladu sa tim, proširivane su i veze sa inostranstvom, ne samo sa susjednim zemljama i saveznicom Rusijom, dobijena je prilika za učešće na međunarodnim konferencijama i da bude dio međunarodnih organizacija. Crnogorsko društvo proširivalo je svoje vidike i živo se interesovalo za prilike u svijetu. Takođe, i svijet je pokazivao ne malo interesovanje za novu državu. Skoro sve velike sile, uključujući Tursku, otvorile su svoja diplomatska predstavništva na Cetinju, a kasnije i neke manje zemlje poput Belgije. Njena ratnička prošlost budila je u stranim posjetiocima romantičarski zanos, a njenoj prijestonici Cetinju donijela je naziv „kamenog prijestolje slobode“. To je Crnoj Gori i dinastiji Petrović-Njegoš, na njenom čelu, donosilo veliki ugled u svijetu.

Kao suverena i priznata država, Crna Gora je bila otvorena za brojne posjete iz inostranstva. Na Cetinju su uvijek rado dočekivali strane goste u svom poznatom hotelu Lokanda. Koliki je značaj pridavan stranim posjetiocima vidi se i iz toga da je zvanični crnogorski list *Glas Crnogorca* uredno objavljivao i notirao sve posjete učinjene Crnoj Gori. Među posjetiocima crnogorske prijestonice našla su se i dva japanska zvaničnika. Prvo je u januaru 1890. godine na Cetinje stigao vojni ataše carske japanske ambasade u Berlinu, gospodin major Fukušima.¹ U toku sedmodnevne posjete, japanskog oficira je primio crnogorski knjaz Nikola I Petrović Njegoš u svom zimskom dvoru na Rijeci Crnojevića. Tom prilikom knjaz je majora Fukušimu odlikovao ordenom Krsta Danila I – trećeg stepena, važnim crnogorskim odlikovanjem.² O razgovorima koji su vođeni tom prilikom crnogorski list ne donosi izvještaj. Ubrzo nakon njega, u Crnu Goru je stigao i drugi japanski diplomata. Bio je to predstavnik

¹ *Glas Crnogorca*, br. 6, 4. II 1890. god.

² *Glas Crnogorca*, br. 7, 10. II 1890. god.

japanskog carstva u Austrougarskoj, gospodin Talahasi. Prema novinskom izvještaju on je na Cetinje stigao u pratnji svoje supruge, za koju se navodi da je Njemica, kćer nekog bogataša iz Magdeburga, i dvojice oficira austrougarske mornarice.³ U četiri dana, koliko su proveli u Crnoj Gori, putnici su razgledali okolinu Cetinja, posjetili Rijeku Crnojevića, bili gosti na prijemu kod austrougarskog ambasadora Milinkovića. Ovoga puta nijesu se susreli sa crnogorskim knjazom ni nekim drugim zvaničnicima, što navodi na zaključak da je ova posjeta neformalnog karaktera. Zato možemo reći da je posjeta majora Fukušime prva zvanična posjeta nekog predstavnika Japana učinjena Crnoj Gori.

Posjete japanskih zvaničnika otvorile su interesovanje crnogorske javnosti za zemlje i narode Dalekog istoka. Jedini crnogorski list u to doba *Glas Crnogorca* trudi se da prenese vijesti o tom dijelu svijeta. To ponekad nije bilo lako jer se zvanični crnogorski list oslanjao na izvještaje i telegrame iz dva izvora petrogradskog lista *Novoe Vremja* i bečkog *Korespodent biroa*. Zbog toga, sve informacije o događajima u svijetu koje su stizale do tadašnje crnogorske javnosti bile su oblikovane kroz prizmu ta dva krajnje konzervativna glasila. Sve to je uticalo na crnogorske stavove po određenim pitanjima i događajima koji su u to doba potresali svijet.⁴ Savezništvo i pokroviteljstvo Rusije nad Crnom Gorom odražavalo se i na javno mnjenje. Tako je putovanje ruskog prijestolonasljednika, budućeg cara Nikolaja II Romanova, zemljama Dalekog istoka među Crnogorcima pobudilo veliku pažnju. *Glas Crnogorca* je donosio telegrame sa carevićevog puta. Tako, u martu 1891. godine objavljuje telegrame o njegovom boravku u Vijetnamu i prijemu na koji je naišao u Sajgonu.⁵ Već u narednim brojevima *Glas*

³ *Glas Crnogorca*, br. 10, 4. III 1890. god.

⁴ Vukota Vukotić, Odjeci afere Drajfus u crnogorskoj štampi, *Arhivski zapisi*, 1/2012, Cetinje, 2012, str. 113-137.

⁵ *Glas Crnogorca*, br. 13, 23. III 1891. god.

Crnogorca donosi, za crnogorsku javnost, uznemirujuće vijesti o ranjavanju carevića Nikolaja u Japanu. Serijom telegrama detaljno izvještava čitaoce u Crnoj Gori o tom događaju. U njima se prenose vijesti *Rojtersa* iz Tokija i Jokohame u kojima se govori da je napad na ruskog carevića izvršio niži službenik policije u selu Otsu (Otcu) na obali jezera Biva.⁶ Ruskom careviću prvi je pritekao u pomoć grčki knez Đorđe koji je odbio napadača. Nadalje, crnogorski list izvještava prema zvaničnim vijestima iz Tokija, da je napadač bio „fanatik“ koji pripada sekti Sakoiruja?! Carević je, odatle, produžio za Kjoto, gdje se susreo sa japanskim carem koji mu se izvinio za napad. Crnogorski list prenosi ogorčenje i žalost japanskog naroda zbog ovog događaja.

Neželjene vijesti iz Japana probudile su interesovanje crnogorske javnosti za tu zemlju. Zbog toga, *Glas Crnogorca* u jednom od brojeva donosi sljedeći članak:

„Novoe Vremja piše: Grad Otsu, pravilnije Otcu, gdje je bio pokušaj na život Gospodara Našljednika Ćesarovića, nahodi se u provinciji Omi: to je glavni grad okruga Siga i jaka tvrđava; Otcu leži na obali velikoga izvanredno živopisnoga jezera Biva, na 12-15 vrsta⁷ od Kjota, pređašnje stolnice japanske, 600 vrsta od sadašnje stolnice Tokija (Jedo), 40 vrsta od Kobe, gdje je ostala fregata „Pamjat Azova“, 60 vrsta od Osake (japanske Venecije). Osaka, Kjoto i Kobe spojene su željeznicom. Otcu se nalazi takođe na željeznici i hvala svojim parabrodima monopoloizira trgovinu na jezeru Biva. Gotovo 40 000 stanovnika Otcu malo je još upoznato sa Jevropejcima; nove reforme jevropske još nijesu dotakle ovaj grad. U Otcu nema još gostionice, kojih ima po svim većim gradovima u Japanu. Inostranci i ako tuda šljegu, to samo čine da se nadive živopisnoj okolini grada i da posjete stare hramove Iza – Jama (104 m visoke) i Midezeran

⁶ *Glas Crnogorca*, br. 19, 4. V 1891. god.

⁷ Stara mjera za dužinu.

(115 m visine). Ovi su hramovi sa manastirima i monasima; Midezeran je jedan od najznamenitijih budističkih hramova u Japanu. Budisti su razdijeljeni na mnogo sekti. Vlada se stara da umanja broj ovih manastira koji vladaju uplivom na narod; u Midezeranu ima 300 bonzova i k njima vrvi mnoštvo bogomoljaca. Razumije se tu je otvoreno polje fanatizmu i mržnji na jevropejce... Japanci smatraju Kjoto kao sveto mjesto. U njemu je do 1868.godine živio Mikado. Kjoto (glavni grad) zove se takođe Miako (veliki grad) i Saj Kao (prestonica zapada) i leži na rijeci Ramagovi, te ima mnoštvo hramova koje čuvaju fanatični japanski sveštenici i monasi. U Kjotu se nalazi i čuveni dvor Mikada, što su ostavili preci današnje japanske dinastije, koji svoje porijeklo izvode od bogova“.⁸

Radoznalost da se sazna nešto više o Japanu time nije iscrpljena, pa nakon nekoliko brojeva crnogorski list ponovo objavljuje članak pod nazivom „Moderni Japan“. U njemu piše o velikom progresu koji je Japan ostvario u posljednjim decenijama XIX vijeka i nastojanjima i mjerama carske vlade da uvede evropski stil života u tu dalekoitočnu zemlju. Novinar u članku naziva Japan „Engleskom na Istoku“ i govori o velikoj borbi u japanskom društvu između tradicionalista i pristalica reformi. Iznosi podatke o tome da su Japanci izgradili industriju, željeznicu, uveli stajaću vojsku, flotu. Da su uveli moderno obrazovanje, reformisali ekonomiju prema kapitalističkim uzorima, osnovali akcionarska društva za eksploataciju rudnika u Peruu. Kao posebnu zanimljivost novinar *Glasa Crnogorca* ističe podatak da se prvi časopis u Japanu pojavio 1871. godine,⁹ a da ih je za 6 i po godina već bilo 275, koji se štampaju u 29 miliona primjeraka. Ističe se i da je Japan, već u to doba, po obrazovanosti stanovništva pretekao Rusiju i približio se vodećim evropskim zemljama. U toj zemlji, kaže crnogorski novinar, djela Darvina,

⁸ *Glas Crnogorca*, br. 20, 11. V 1891. god.

⁹ Iste godine i u Crnoj Gori (prim. aut).

Spensera, i drugih naučnika popularna su kao i u Evropi. Nadalje, u članku se kaže da su japanski gradovi moderni, osvjetljeni električnom svjetlošću, jednako opremljeni tehničkim dostignućima kao i oni na Zapadu. Sve to Japan je postigao zahvaljujući marljivosti, radu, pogodnoj klimi, jeftinoj radnoj snazi i posebnom kulturnom geniju kojim je obdaren japanski narod. Zatim, novinar u članku izlaže političke prilike u Japanskoj carevini, kako je po ugledu na zapadne zemlje uveden parlament i opisuje snagu partija koje su ušle u njega. Takođe, u članku se kaže da primjer Japana slijede i druge zemlje Dalekog istoka, Kina, Koreja i Sijam. Sa druge strane, novinar opisuje i protivnike reformi u Japanu. Oni su organizovani u partiju koja se zove Sosi ili Soši i zahtijevaju da se svi stranci protjeraju iz Japana ukoliko nijesu spremni da se pokore japanskim sudovima. Pored nedavnog napada na ruskog prijestolonasljednika Nikolaja, ova partija je izvela atentat na pruskog princa Henrika i austrijskog hercega Konautckog. Navodi se da su odgovorni za ubistvo japanskog ministra grofa Mora i grofa Okama, koji je bio pristalica reformi, kao i za upade u Parlament i nelegalno uticanje na poslanike. U članku se kaže i da od svih stranaca Japanci najviše cijene Ruse, sem pripadnika liberalne partije, zato što jedini iskazuju poštovanje prema azijskim narodima za razliku od ostalih Evropljana koji otvoreno iznose svoje rasisitičke stavove. Zbog toga, priča novinar crnogorskog lista, u Japanu se širi pravoslavlje tako da u tom trenutku, 1891. godine, postoji 215 parohija i 17 000 vjernika koje predvodi episkop Nikolaj.¹⁰

Stišavanje stvari oko napada na ruskog carevića, evropsku, pa time i crnogorsku javnost, odvratilo je od prilika na Dalekom istoku. Stalna trvenja velikih kolonijalnih sila i politički savezi među njima, okupirali su javnost na Starom kontinuitetu. Tek u jesen 1891. godine, u *Glasi Crnogorca* ponovo se pojavljuje

¹⁰ *Glas Crnogorca*, br. 22, 25. V 1891. god.

članak koji se bavi situacijom na Dalekom istoku i nosi naslov „Kitajske stvari“.¹¹ Autor članka izvještava o učestalim napadima na strane državljane u Kini. U tekstu govori o revolucionarnom stanju koje vlada u Kini i o stranci pod nazivom „Starija braća“ koja izaziva nemire u toj zemlji. Komentariše se ugroženost trgovine velikih sila, posebno Engleske, zbog tih događaja i namjera vodećih evropskih država da pošalju brodove u kineske luke radi zaštite svojih trgovaca i misionara.¹² No, kako od te intervencije velikih sila nije bilo ništa, događaji na krajnjem istoku Azije prestali su da interesuju javnost. To će se promijeniti kada 1894. godine započne Prvi kinesko-japanski rat, pa događaji sa Dalekog istoka počnu ponovo da pune novinske stupce.

Već u julu te godine, pred samo izbijanje rata, *Glas Crnogorca* objavljuje u svom pregledu političkih dešavanja izvještaj o stanju u Koreji i povodima za rat između Kine i Japana. Detaljno se iznosi odnos snaga na korejskom poluostrvu i interesi zaraćenih strana. U tekstu se navodi i odnos evropskih velikih sila prema sukobu koji je na pomolu i razmatra mogućnost intervencije Rusije ili neke druge sile.¹³ Već u sljedećem broju crnogorski list nastavlja izvještavanje o stanju u Koreji, neuspjelom pokušaju Engleske da posreduje i japanskim trupama koje su se već iskrcale na korejsko tle.¹⁴ U međuvremenu je rat između Japana i Kine objavljen, pa crnogorski list nastavlja sa praćenjem situacije na frontu. Kako bi upoznao svoje čitaoce sa stranama u sukobu, iz evropskih časopisa crpi informacije o njima. Pozivajući se na bečki list *Neu presse Glas Crnogorca* objavljuje sljedeće:

„Japon se ne može miješati sa ostalijem azijatskim državama. Njegovi državnici jevropski su obrazovani i upoznali su se sa odnosima velikijeh država jevropskijeh. Oni poznaju njihove

¹¹ Kitaj – ruski naziv za Kinu, koji je i u Crnoj Gori bio u upotrebi.

¹² *Glas Crnogorca*, br. 41, 5. X 1891. god.

¹³ *Glas Crnogorca*, br. 28, 9. VII 1894. god.

¹⁴ *Glas Crnogorca*, br. 29, 16. VII 1894. god.

snage i njihove aspiracije kao i njihove kolege u Jevropi, te su shvatili kakvu ulogu u budućnosti Japon treba da igra, ako hoće svoju samostalnost da sačuva. Uzrok, što Japan hoće da pokori Koreju je Rusija. Kad Rusija dovrši veliku željeznicu preko Sibira, pa ako hoće da zauzme na japanskom moru položaj sličan onome što je zauzela američka unija (USA, prim. aut.) hvala željezničkoj svezi u svojijem južno primorskim državama, i Kanada u Kolumbiji (savezna država Kanade, prim. aut.) Rusija će biti prinuđena da se utvrdi u Koreji i onda bi samostalnost Japona svršila. Stoga Japon mora Rusiju da preduprijedi u Koreji. Najprije mu rat prestoni sa Kitajem. Izgleda da se ne boji oružane ruske intervencije. Izgleda da bi pojava ruske flote u japanskom moru izvukla Englesku iz neutralnosti. Rusija po suhu ne može Kitaju pomoći, u čemu su u Tokiju dobro izvješćeni. Jedan japanski oficir prošao je Sibir na konju i uvjerio se da se tuda ne gradi željeznica po američki,¹⁵ te da će proći još dosta godina dok se dovrši. Zato japanska vlada, hoće da se koristi tijekom vremenom.“¹⁶

Ovome mišljenju bečkog lista novinar *Glas Crnogorca* suprotstavlja mišljenje iznijeto u praškom listu *Politik*. Tamo se o Kinesko-japanskom ratu kaže da zbog velike važnosti Koreje, velike sile neće dopustiti Japanu da ovlada Korejom. Posebno Britanija i SAD imaju interes da Japan zadrže u postojećim granicama. Na kraju, crnogorski novinar staje na stranu češkog lista.¹⁷ Nakon određenog zatišja, *Glas Crnogorca* donosi vijest da je korejski kralj abdicirao i da je pozvao japansku vladu da mu pomogne da se zemlja oslobodi od Kineza. Druga vijest objavljuje da se korejske trupe bore zajedno sa japanskim. Zato, zaključuje crnogorski list, ta vijest donosi potpuno novi obrt u

¹⁵ Za potrebe brzog prevoza trupa na bojište ili granicu, što je po prvi put upotrijebljeno u američkom građanskom ratu, prim.aut.

¹⁶ *Glas Crnogorca*, br. 30, 23. VII 1894. godine.

¹⁷ *Isto*.

tom sukobu jer se radi o volji jednog naroda da odlučuje o svojoj sudbini.¹⁸ Za to vrijeme, rat na Korejskom poluostrvu se nastavio, pa Glas Crnogorca objavljuje telegram u istom broju, o tome da su kineske trupe odbile japanski napad kod Seula, ali da se veći sukobi tek očekuju.¹⁹ U sljedećem broju donosi se potvrda od strane Rojtersa o porazu Japanaca koji su se povukli prema moru.²⁰ Sljedeći izvještaj sa ratišta na Dalekom istoku donosi vijest iz Jokohame, da je japanski maršal Jamagata krenuo u Koreju da preuzme komandu nad japanskom vojskom koja u tom trenutku na poluostrvu broji 100.000 ljudi. Takođe u telegramu Rojtersa stoji da je japanska flota zauzela jedno ostrvo 40 milja sjeverozapadno od Sosajeti beja (Society Bay) kao bazu za dalje operacije.²¹ U istom broju donose se vijesti o velikim bitkama na kopnu i moru, ali su izvori različiti. Konačno, u narednom broju, crnogorski novinar sumira događaje i pravi izvještaj o velikim japanskim pobjedama kako na moru, tako i na kopnu kod Pinđanga. Crnogorski list zaključuje da je glavna kineske vojske uništena, pa da će Japan prenijeti bojište na kinesku teritoriju, možda čak napasti i Peking. U svakom slučaju, smatra novinar crnogorskog lista, treba očekivati nove pobjede japanske vojske. Značajne japanske pobjede u Koreji naišle su na divljenje u Crnoj Gori. U posebnom članku novinar *Glasa Crnogorca* osvruće se i slavi te uspjehe. Ujedno, konstatuje vojnu nadmoć Japana u odnosu na Kinu, koji je sve vrijeme rata drži u defanzivnom položaju. Na kraju, spominje se glasina o tajnom ugovoru između Japana, sa jedne i Rusije i Francuske sa druge strane, ali da o tome nema potvrde.²² Kako se japanska vojska spremala da pređe rijeku Jalu i prebaci ratovanje u Mandžuriju,

¹⁸ *Glas Crnogorca*, br. 34, 20. VIII 1894. godine.

¹⁹ *Isto*.

²⁰ *Glas Crnogorca*, br. 35, 27. VIII 1894. godine.

²¹ *Glas Crnogorca*, br. 37, 10. IX 1894. godine.

²² *Glas Crnogorca*, br. 39, 24. IX 1894. godine.

tako su se velike sile odlučile da zaštite svoje interese i građane u tom regionu. Naravno, crnogorski list odmah staje na stranu evropskih država i zagovara njihove stavove. Japanski uspjesi se stavljaju po strani, a naveliko se kudi haotična situacija u Kini i napadi na strance u kineskim lukama.²³ Dosljedno svojim izvorima *Glas Crnogorca* se upušta u raspravu o tome kako će pojedine evropske sile reagovati na promjenu snaga u regionu Dalekog istoka. Krajnje evropocentrično govori se o intervenciji Francuske, Britanije ili Rusije, dok se potpuno po strani ostavljaju interesi zaraćenih strana. U tu svrhu crnogorski list prenosi mišljenje njemačkog *Hamburg Korespodenta* gdje se kaže:

„Opšta je pretpostavka da u pojedinim slučajevima svaka sila je dužna štititi ne samo svoje podanike, nego i podanike drugih sila.“²⁴

Zato se u članku razmatra mogućnost zajedničke intervencije evropskih sila koje bi svojim flotama blokirale kineske luke radi zaštite Evropljana u njima. Ovakvim rezonovanjem kao da se podrazumijeva da te iste velike sile zadržavaju pravo da u slučaju krajnje nužde iskrcaju svoje trupe i intervenišu na kopnu, bez obzira na povrede suverenosti države u kojoj se to radi. Iz ovoga, novinar crnogorskog lista, zaključuje da se iza sporazumne zajedničke zaštite Evropljana u Kini, kriju neki drugi interesi pojedinih sila. Cijeli sukob gleda se iz perspektive evropskih kabineta koji odlučuju o svome miješanju u ratna dešavanja samo na osnovu ličnih interesa. Čak i mirovne inicijative imaju samo taj cilj. Zato je propalo zajedničko posredovanje Njemačkog casrtva i SAD-a za uspostavljanjem mira, zbog nekonsultovanja Francuske i Rusije po tom pitanju.

U jesen 1894. godine, *Glas Crnogorca* biva zaokupljen jednim drugim događajem, smrću ruskog cara Aleksandra III. Sve ostale događaje zanemaruje i potpuno je posvećen opisima dešava-

²³ *Glas Crnogorca*, br. 41, 8. X 1894. godine.

²⁴ *Isto*.

nja u Rusiji. Cijeli brojevi crnogorskog lista prenose detalje sa sahrane cara, reagovanja drugih država, a kasnije i vijesti oko stupanja na prijesto novog cara Nikolaja II. Kinesko-japanskom ratu vratiće se tek u proljeće 1895. godine sa člankom o pregovorima o miru između dvije strane u Simonoseki.²⁵ Glavna vijest je pokušaj atentata na kineskog poslanika Li Hun Čanga, nakon čega je japanski car pristao na obustavljanje ratnih operacija. Kao glavna prepreka sporazumu između dvije strane, navodi se pitanje ratnih kontribucija. I tu se ponovo prvo uzima u obzir interes evropskih velikih sila za koje se kaže da neće dozvoliti Japanu širenje u Mandžuriji. U broju od 15. aprila *Glas Crnogorca* prenosi vijest o sklapanju mira između Japana i Kine. Mirovni ugovor nalaže da kineska strana Japanskom carstvu ustupi ostrvo Formozu (današnji Tajvan) poluostrvo Liutong i da otvori pet novih luka za međunarodnu trgovinu. Crnogorskog novinara čudi zašto je Japan pristao na ovako male ustupke Kine, pored svoje ogromne vojne premoći koju je pokazao na bojištu. Ipak, njegova glavna preokupacija je kako će se evropske velike sile postaviti prema odlukama mirovnog sporazuma. Prenosi se mišljenje da će se Rusija usprotiviti tim odlukama. Ponovo su zanemareni interesi zaraćenih strana i naroda koji su pogođeni ratom, kao i njihove želje za uspostavljanjem mira i sve je prebačeno na odluke evropskih kabineta. Za tu priliku sklopljen je privremeni savez Rusije, Francuske i Njemačke, koje su poslale svoje prigovore na mirovni sporazum vladi Japana. Međutim, važnija je za crnogorskog novinara, činjenica da je tim potezom Britanija ostala usamljena na diplomatskoj sceni, nego odgovor Japana na te zahtjeve.²⁶ Tako se i povlačenje Japana pred diktatom triju velikih sila komentariše samo kroz prizmu poremećaja odnosa između sila u Evropi.²⁷

²⁵ *Glas Crnogorca*, br. 14, 1. IV 1895. godine.

²⁶ *Glas Crnogorca*, br. 17, 22. IV 1895. godine.

²⁷ *Glas Crnogorca*, br. 22, 27. V 1895. godine.

Zato se sve posljedice kinesko-japanskog rata svode na izolovanje Britanije na diplomatskoj sceni i korist koju je ostvarila Rusija, kada je svojim zajmom omogućila Kini da plati ratne reparacije. *Glas Crnogorca* veliča uspjeh Rusije, dok ostala evropska štampa nagađa o ustupcima koje je Kina učinila Rusiji radi odobrenja kredita.²⁸ Time se i završava priča o ratu na Dalekom istoku u crnogorskoj štampi.

Naredni članak crnogorskog lista koji se bavi Dalekim istokom zatičemo tek sljedeće godine. U njemu se donosi vijest o japanskom poslanstvu koje je prisustvovalo krunisanju ruskog cara Nikolaja II. Navodi se da je to bila delegacija od 20 ljudi koje je predvodio princ Fušimi, polubrat japanskog cara.²⁹ Ovako brojna delegacija je upućena, prema mišljenju crnogorskog lista, zbog toga što Japan želi da uspostavi najbolje odnose sa Rusijom. O približavanju Japana Rusiji, ponovo se govori u *Glasi Crnogorca* u jednom članku pod naslovom „Koreja“. U njemu se prenosi tekst iz londonskog *Daily news-a* koji govori o sporazumu o uređenju Koreje nakon rata, kojeg su sklopili Japan i Rusija, što je izdejstvovao maršal Jamagata. Ovo približavanje ostavlja Veliku Britaniju usamljenu u ovom regionu.³⁰ Novinar crnogorskog lista smatra mudrim potez Japana da se približi Rusiji po pitanju dominacije nad korejskim poluostrvom.

Kako se politička situacija u tom dijelu svijeta smirila, članci o zemljama Dalekog istoka postaju rjeđi u crnogorskoj štampi. Inače, 1896. godina bila je ispunjena događajima u samoj Crnoj Gori koji su zaokupljali pažnju novinara. Posebno treba izdvojiti udaju crnogorske princeze Jelene za budućeg kralja Italije, Vitorija Emanuela III. Takođe, brojna dešavanja u Evropi i na Balkanu, poput ustanka Grka na Kritu protiv Otomanske imperije, odvlačili su pažnju listova. S vremena na vrijeme, pojavi se

²⁸ *Glas Crnogorca*, br. 25, 17. VI 1895. godine.

²⁹ *Glas Crnogorca*, br. 19, 14. V 1896. godine.

³⁰ *Glas Crnogorca*, br. 39, 21. IX 1896. godine.

neki tekst koji donosi neku zanimljivost iz tog regiona. Tako u avgustu 1896. godine imamo članak o građenju željeznica u Kini. Zapravo, u njemu se priča o otporu kineskog stanovništva prema izgradnji željeznica, zbog toga što smatraju da se time narušava kult predaka i diraju drevni grobovi.³¹ Kako i u Crnoj Gori postoji jak i razvijen kult mrtvih, to čitaocima nije bilo teško da se poistovjete sa Kinezima po ovom pitanju. Ipak, zaključuje novinar *Glas Crnogorca*, modernost i korist koja sa njom dolazi po stanovništvo, lako prevazilaze prepreke tradicionalizma. Nadalje, u članku se opisuje kinesko vjerovanje u zle duhove i običaje vezano za to, posebno pri gradnji kuća.

Za dugo vremena, crnogorski list ne objavljuje vijesti sa Dalekog istoka. Samo povremeno, donese neku vijest o razmiricama velikih sila u ovom dijelu svijeta. Konačno, 1898. godine, objavljuje se članak o osnivanju univerziteta u Kini. U njemu je opisan prijedlog Sun Tfai Naja da se u Pekingu podigne univerzitet na kojem bi se izučavale i tradicionalne kineske i zapadne nauke. Prema tom prijedlogu na tom univerzitetu bi se izučavale: 1) astronomija i matematika; 2) geografija; 3) filosofija i religija; 4) politika; 5) književnost i strani jezici; 6) pomorske nauke; 7) ekonomija; 8) tehnologija; 9) trgovina i 10) medicina.³² Za troškove osnivanja tog univerziteta predviđen je budžet od 180 000 rubalja.

Sljedeći članak koji se bavi narodima Dalekog istoka je naslovljen „Kitajska carska familija“.³³ U jednom kratkom izvještaju prepričava se legenda o postanku mandžurske dinastije. U tekstu se iznose i istorijski podaci koji se odnose na vladavinu ove dinastije u Kini od 1616. do 1875. godine. U članku se izdvaja i opis dijela carskog ceremonijala vezan za vjerske obrede.

³¹ *Glas Crnogorca*, br. 32, 5. VIII 1896. godine.

³² *Glas Crnogorca*, br. 10, 7. III 1898. godine.

³³ *Glas Crnogorca*, br. 45, 7. XI 1898. godine.

Tek naredne 1899. godine crnogorski list se ponovo bavi prosvjetnim prilikama na Dalekom istoku u članku „Vaspitanje u Kitaju“ koji izlazi u nekoliko nastavaka. Na početku članka, novinar donosi priču o osnovnom obrazovanju i izgledu škola. Tvrdi da nema organizovanih škola za najmlađe već da se svi roditelji sami staraju o obrazovanju svoje djece, naročito muške. Zato unajmljuju učitelje koji uče djecu pisanju, čitanju, računanju i osnovama Konfučijeve nauke. Nastavnici nemaju neko posebno obrazovanje, već su to, kako tvrdi novinar *Glasa Crnogorca*, mladi ljudi koji se spremaju za državne ispite. Nastava se izvodi u prostoru za vjerske obrede i poštovanje predaka. Djeca kreću sa obrazovanjem od 6 ili 8 godine, zavisno od posebnog predskazanja, kako ne bi počela učenje u nepovoljnom trenutku. Prije početka časova svaki učenik se tri puta pokloni natpisu „Duhu svetoga i mudrog učitelja Konfučija“. Osnovni udžbenik koji se upotrebljava naziva se „Tri znaka“, napisan je prije 800 godina, i počinje jednom izrekom:

„Čovjekova priroda je u svojoj suštini dobra i mada su u ovom pogledu svi ljudi jednaki njihovi postupci su vrlo razni.“

Dalje se ova misao razvija tako da samo obrazovanje može oplemeni čovjeka, pa se kaže:

„Neobrazovan čovjek liči na neuglađen dragi kamen, oni oba ne vrijede ništa. Takav čovjek ne zna šta mu valja raditi.“

Tekst ove knjige đaci uče napamet, a čitava nastava daje naglasak takvoj vrsti učenja. Srednje škole podižu bogati građani ili opštine. Mjesto nastavnika u njima dobijaju samo oni koji su za to položili državni ispit. Na ovom nivou obrazovanja izučava se gradivo iz tri udžbenika, *Knjige sto plemena* jedna vrsta istorije razvitka Kine, *Knjige hiljadu znakova* o pravopisu i *Pjesme za mladiće* koja je didaktičkog karaktera. Pored njih koriste se još i *Knjiga djetinjskih poštovanja* i *Obučavanje mladeži* koje se isto bave vaspitanjem. Ovi udžbenici predstavljaju osnovu nižeg obrazovanja u Kini. Za više stepene obrazovanja učenici izučavaju još devet knjiga koje se smatraju kanonima službene vjere. Pet od tih knjiga napisao je sam Konfučije, a ostale njegovi učenici koji su

sabrali njegove izreke.³⁴ Naglasak u ovom dijelu obrazovanja je na pisanju, pa je i najbolja ocjena izražena kao „jasno i razgovjetno“. Nakon što savlada prve četiri knjige od devet, učenik može pristupiti polaganju prvog državnog ispita. Kako to kaže novinar: „To je početak njegovog napretka i tu mu se otvara put k časti, slavi i bogatstvu – višim idealima Kitajaca.“ Prva tri državna ispita, od ukupno šest, otvaraju vrata državne uprave. Polazu se u prisustvu lokalnog mandarina. Ostali ispiti se polažu u glavnom gradu provincije u zgradi koja je posebno za to namijenjena. Radove učenika pregleda posebna komisija od 60 ljudi. Nakon polaganja ispita, učenik dobija na poklon odjeću i par cipela od samog cara. Na kraju, dolazi posljednji, treći stepen i najteži ispiti koji se polažu pred prestolonasljednikom, jednim ministrom i tri visoka službenika. Nakon polaganja ovog ispita imaju pristup najvišoj carskoj administraciji, a trojica najboljih dobijaju nagradu od cara.³⁵ Svoj članak crnogorski novinar završava ocjenom kineskog sistema obrazovanja, za koje tvrdi da je konzervativno i neinventivno. Upoređuje ga sa evropskim sistemom obrazovanja, za koji smatra da je daleko napredniji. Ipak, na samom kraju ističe da se u tom trenutku u mnogim kineskim gradovima grade škole po uzoru na Zapad i zaključuje da će to oživjeti i postaviti na nove nivoe kinesko zastarjelo obrazovanje.

Predstava koju je formirala crnogorska javnost o prilikama i narodima na Dalekom istoku u potpunosti je uslovljena izvorima iz kojih su se crpile informacije o njima. Nažalost, crnogorska štampa krajem XIX vijeka, najviše se oslanjala na konzervativne listove, Austrougarske i Rusije, ali i drugih evropskih zemalja u svojim pisanjima. Otuda se kreirala jedna slika o narodima Azije, koja je u biti rasistička i kolonijalna. Ipak, crnogorska javnost, ni državna administracija nijesu dijelili takve stavove, niti je crnogorska politika pokazivala rasističke stavove. Najbolji primjer za to je prijem japanskih diplomata na Cetinju, u kratkom roku,

³⁴ *Glas Crnogorca*, br. 30, 20. VII 1899. godine.

³⁵ *Glas Crnogorca*, br. 31, 24. VII 1899. godine.

nakon čega je major Fukušima odlikovan od strane knjaza Nikole. I sama suočena sa kolonijalnim pretenzijama moćnih susjeda na njenu teritoriju, Crna Gora je gajila velike simpatije za narode koji su se borili za svoju samostalnost. Međutim, kako bi osigurala svoj međunarodni položaj i protektorat velikih evropskih sila, Crna Gora je morala da svoju spoljnu politiku prilagodi glavnim strujanjima na Starom kontinentu. Otuda i zvanični list *Glas Crnogorca* izbor svojih članaka prilagođava stavovima zvaničnih evropskih listova, te sa njegovih stranica provijava evropocentriizam i kolonijalistička shvatanja i pogledi na događaje u svijetu. Zbog toga, velika pažnja se poklanja ranjavanju ruskog princa prestolonasljednika u Japanu i reakciji Rusije na taj događaj. Primjer za to je i Prvi kinesko-japanski rat. Crnogorska javnost, i sama ratničkog duha, sa zanimanjem je pratila izvještavanja sa bojišta i razvoj situacije. To se vidi po nastojanju *Glasa Crnogorca* da prikupi od svih novinskih agencija detaljne izvještaje o sukobima. No, vidimo da su komentari o tom ratu napisani u duhu evropocentrizma. Za crnogorske novinare mnogo je važnije prenijeti stav evropskih imperijalističkih sila o tom događaju i naslutiti reakcije nekih od njih, nego objasniti ciljeve direktnih učesnika, Kine i Japana. Iz tih razloga, za potrebe ovog rada iz crnogorskog lista smo izdvojili samo članke koji se direktno odnose na zemlje Dalekog istoka, a izostavili smo kolonijalističke stavove i pretenzije evropskih država na taj dio svijeta.

Cilj i namjera ovog rada je da prenese znanje crnogorskog društva o državama i narodima Dalekog istoka sa kraja XIX vijeka. Zato smo se fokusirali na članke koji opisuju način života i običaje tih naroda. Izostavili smo kolonijalna previranja i nadmetanja velikih sila Evrope za dominaciju u tom dijelu svijeta, mada se i to moglo naći na stranicama crnogorskog lista. Takva interesovanja ostavljamo za neku drugu temu. Htjeli smo da prenesemo stavove i objektivno znanje o Dalekom istoku u Crnoj Gori na prelazu dva vijeka. Na publici je da sudi da li smo u tome uspjeli.